

Ks. Tomasz Białobrzeski
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

Komentarz do dekretu Trybunału Roty
Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii c. Santiago Panizo Orallo
z dnia 3 marca 1998 r.
rozstrzygającego prośbę o nowe wniesienie sprawy

I

Dekretem z dnia 3 marca 1998 roku Trybunał Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii negatywnie rozstrzygnął prośbę o nowe wniesienie sprawy, w której zapadły dwa zgodne wyroki potwierdzające ważność zawartego małżeństwa stron V i M¹.

1. Mężczyzna V i kobieta M zawarli kanoniczny związek małżeński 22 września 1984 r. w kościele C1, w parafii T1, należącej do szwajcarskiej diecezji C2. W małżeństwie stron urodziło się dwoje dzieci².

2. Mężczyzna w dniu 23 stycznia 1995 r. złożył pozew w trybunale kościelnym w Barcelonie, właściwym z racji miejsca zamieszkania strony pozwanej. Powód wnosił o orzeczenie nieważności małżeństwa, przywołując fakty, które jego zdaniem potwierdzały błąd co do przymiotu osoby pozwanej (KPK, kan. 1097 n. 2) i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie kobiety (KPK, kan. 1095 n. 3)³.

¹ TRIBUNAL DE LA ROTA DE LA NUNCIATURA APOSTÓLICA, *Nulidad de matrimonio (recurso extraordinario de revisión)*, Ante el Ilmo. Sr. D. Santiago Panizo Orallo, Decreto de 3 de marzo 1998, Colectánea de jurisprudencia canónica 51 (1998), s. 843-855 (dalej cytowany jako: c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998).

² Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 1, s. 843.

³ Por. tamże, n. 2, s. 843.

Pozew został przyjęty do przewodu sądowego dekretem z dnia 21 lutego 1995 r. Pismo powodowe wraz z wezwaniem sądowym przekazano stronie pozwanej. Pozwana stawiała się w siedzibie sądu dnia 30 marca 1995 r., razem ze swoim adwokatem. Na pismo powodowe odpowiedziała w następujący sposób: „zapoznałam się z treścią skargi powodowej złożonej przez V. Nie sprzeciwiam się skardze, którą przekazał mi trybunał kościelny i zdaję się na sprawiedliwość sądu. Niemniej proszę o przyjęcie mojej pisemnej odpowiedzi na pozew, celem wyjaśnienia istotnych faktów. Wyrażam gotowość do współpracy z sądem w tym, co konieczne do sprawiedliwego osądu niniejszej sprawy”⁴.

Trybunał, biorąc pod uwagę pozew oraz odpowiedź strony pozwanej, ustalił formułę wątpliwości w następującym brzmieniu: „błąd co do przymiotu osoby pozwanej oraz niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie jednego i/lub drugiego małżonka lub po obu stronach”⁵. Po przeprowadzeniu procesu kanonicznego trybunał w dniu 4 października 1996 r. wydał wyrok orzekający nieważność zawartego małżeństwa jedynie z tytułu niezdolności kobiety do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Pozostałych tytułów nieważności nie udowodniono. Po publikacji wyroku i powiadomieniu stron, kobieta złożyła apelację od wyroku trybunału kościelnego w Barcelonie do Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii. Apelacja na podstawie kan. 1682 KPK została przekazana do tegoż trybunału⁶.

Kobieta potwierdziła swoją apelację w Rocie Hiszpańskiej pismem z dnia 16 grudnia 1996 roku. W dniu 27 stycznia 1997 r. obrońca wężła małżeńskiego przedstawił swoje uwagi, w których nie zgłosił zarzutów ani co do zachowania procedury, ani do udowodnienia tytułu nieważności małżeństwa (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie kobiety). Nie zgłosił również sprzeciwu, aby zatwierdzić wyroku sądu I instancji dekretem. Trybunał, dekretem z dnia 3 marca 1997 r., wyznaczył stronom czas na zgłoszenie swoich uwag, tak aby zwłaszcza pozwana mogła wyjaśnić motywy swojej apelacji. Trybunał oczekiwał od niej: wskazania tych faktów zawar-

⁴ Por. tamże, n. 2, s. 844.

⁵ “... error en cualidad de la demandada y por incapacidad para asumir las obligaciones esenciales del matrimonio por parte de uno y/o otro contrayente o de ambos entre sí”. Tamże.

⁶ Por. tamże.

tych w wyroku I instancji, które jej zdaniem zostały przedstawione nieprecyzyjnie i z którymi się nie zgadza; związłego przedstawienia swoich argumentów i wskazania dowodów; określenia celu, jaki chce osiągnąć w procesie II instancji. Kobieta, pismem z dnia 2 kwietnia 1997 r., wniosła prośbę o przeprowadzenie sprawy na drodze procesu zwyczajnego; wskazała dowody na poparcie swojej prośby; jako cel procesu wskazała ten sam, co w I instancji, ze szczególnym naciskiem na tytuł niezdolności mężczyzny do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Mężczyzna pismem z dnia 2 kwietnia 1997 r. wniósł prośbę o zatwierdzenie wyroku sądu I instancji w Barcelonie dekretem. W dniu 19 kwietnia 1997 r. obrońca węzła małżeńskiego Trybunału Roty Hiszpańskiej przedłożył nowe uwagi w odniesieniu do prośby o dołączenie nowych dowodów⁷.

3. Trybunał Roty Hiszpańskiej po rozważeniu wszystkich przedłożonych pism, w sposób szczególnych wniesionych przez pozwaną, zdecydował o prowadzeniu sprawy na drodze procesu skróconego. Dekretem z dnia 12 maja 1997 r. zatwierdził wyrok sądu kościelnego w Barcelonie, potwierdzając nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie kobiety⁸.

4. W dniu 2 czerwca 1997 r., pozwana M, za pośrednictwem swojego adwokata złożyła w Rocie Hiszpańskiej pismo. Powołując się na zapis kan. 1644 KPK odwołuje się ona od dekretu trybunału Roty Hiszpańskiej z dnia 12 maja 1997 r., którym zatwierdzono wyrok sądu kościelnego w Archidiecezji Barcelona z dnia 4 października 1996 r., w sprawie o orzeczenie nieważności małżeństwa stron V-M. Jak wskazała kobieta celem jej odwołania jest poszerzenie materiału dowodowego zebranego w czasie procesu na etapie I instancji. W swoim piśmie wskazała ona materiał dowodowy, który chce obecnie włączyć do sprawy. Ponadto stwierdza, że zaproponowane dowody są niezbywalne, aby szeroko i dokładnie poznać okres narzeczeństwa, zawarcia związku i pożycia małżeńskiego, którego ważność została zaskarżona. Kobieta twierdzi, że do chwili obecnej żaden z dowodów nie uwzględnia jej opisu i oceny małżeństwa. Uważa, że instrukcja sprawy została przeprowadzona wyłącznie w oparciu o materiał przedstawiony przez powoda i składa się głównie z zeznań świadków z jego

⁷ Por. tamże, n. 2, s. 845.

⁸ Por. tamże, n. 3, s. 845.

kręgu rodzinnego. Na mocy kan. 1644 KPK oraz wyżej przedstawionych motywów M wnosi o nowe rozpatrzenie sprawy⁹.

Celem rozpatrzenia prośby kobiety Dziekan Trybunał Roty Hiszpańskiej ustanowił nowy turnus. Pierwsza sesja nowego turnusu miała miejsce 25 stycznia 1998 r., podczas której zdecydowano przesłać odwołanie kobiety do mężczyzny, który w poprzednich instancjach był stroną powodową, tak aby dać mu możliwość obrony swoich praw. Pismem z dnia 6 lutego 1998 r. kobieta potwierdziła odbiór decyzji Trybunału Roty informującej ją o przebiegu sesji nowego turnusu rotalnego. W odpowiedzi kobieta powtórzyła swoją prośbę o ponowne przeprowadzenie procesu i umożliwienie wniesienia nowych dowodów. Mężczyzna w swoim piśmie z dnia 23 lutego 1998 r. zamieścił krytyczne uwagi pod adresem kobiety, stwierdzając, że dowody, które chce ona wnieść nie są nowe, ponieważ mogły być bez najmniejszego problemu przedłożone w I instancji, a tego nie uczyniono. Mężczyzna przeciwstawia się przyjęciu odwołania i prośbie o nowe wniesienie sprawy. W dniu 25 lutego 1998 r. obrońca węzła małżeńskiego przedstawił pismo, w którym, podobnie jak strona stawia pytanie: dlaczego dowody, które teraz chce się dołączyć do sprawy, nie zostały wniesione w poprzednich instancjach¹⁰.

II

W części *in iure* dekretu ponens odnosi się do dwóch kwestii. Pierwszą jest osobista odpowiedzialność stron za czynności dowodowe podejmowane w procesie lub za ich zaniechanie; druga dotyczy prośby o ponowne rozpatrzenie sprawy oraz motywów jej dopuszczenia.

5. Osobista odpowiedzialność stron za czynności w postępowaniu dowodowym (zasada kontradiktoryjności – T.B.)¹¹. W każdym procesie, również w procesie kanonicznym, należy dopuścić istnienie „ogólnych zasad procesowych” („principios generales del proceso”), które orientują, uzupełniają, interpretują oraz pomagają aplikować konkretne normy prawne. Właściwa aktywność na etapie dowodowym powinna również odpowiadać i być podporządkowana tym ogólnym

⁹ Por. tamże, n. 4, s. 845.

¹⁰ Por. tamże.

¹¹ „Principio de la auto-responsabilidad de las partes en la actividad probatoria”. Tamże, n. 5, s. 846.

zasadom, które w dużej mierze są lub powinny być obecne w prowadzonych postępowaniach procesowych.

Wśród tych ogólnych zasad, określających sposób gromadzenia materiału dowodowego, należy podkreślić zasadę osobistej odpowiedzialności stron („principio de la auto-responsabilidad de las partes”). Na jej podstawie można powiedzieć, że strony procesu ponoszą odpowiedzialności za swoją działalność, za jej brak w przedstawianiu dowodów, za swoje zaniedbania, błędy i pomyłki, jak również za działanie w złej wierze. To właśnie strony, a nie sędzia, są w teorii i praktyce odpowiedzialne za inicjatywę w zbieraniu materiału dowodowego. To również stronom, a nie sędziemu, przysługuje inicjatywa w procesie.

Autor dekretu wymienia niektóre z sytuacji, gdy strona będzie zmuszona ponieść negatywne konsekwencje za określony sposób postępowania na etapie dowodowym. Będzie to wtedy, gdy strona m.in.: choć mogła, to jednak nie wniosła żadnych dowodów; przedstawiła je po upływie wyznaczonego terminu; wniosła dowody, które okazały się nieprzydatne lub nie miały związku ze sprawą; źle lub niewystarczająco określiła dowody; wskazała dowody, które okazały się niewystarczające; sfalszowała dowody, działała podstępnie, oszukała. Sędzia nie ma zadania i obowiązku gromadzenia oraz uzupełniania dowodów.

Oprócz zasady osobistej odpowiedzialności stron w procesie można również wskazać normy procesowe wynikające z zasady inkwizycyjności („el principio inquisitivo”). Przykładem mogą być kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego, których treść ponens cytuje: kan. 1545¹², kan. 1600 § 1¹³, kan. 1560 § 2¹⁴, kan. 1452 § 2¹⁵. Autor dekretu pod-

¹² KPK, kan. 1545. „Sędzia może nakazać, by w procesie przedłożyć dokument wspólny obydwu stronom”.

¹³ KPK, kan. 1600 § 1. „Po zamknięciu postępowania dowodowego, sędzia może jeszcze raz wezwać tych samych lub innych świadków albo dopuścić inne dowody, o które przedtem nie proszono, tylko: 1° w sprawach, w których chodzi tylko o prywatne dobro stron, jeżeli wszystkie strony wyrażają zgodę; 2° w pozostałych sprawach, po wysłuchaniu stron, jeżeli istnieje poważna przyczyna, a wszelkie niebezpieczeństwo podstępów i potajemnego podjudzania zostanie usunięte; 3° we wszystkich sprawach, ilekroć jest prawdopodobne, że bez dopuszczenia nowego dowodu zostanie wydany niesprawiedliwy wyrok, z powodu racji, o których w kan. 1645, § 2, nn. 1-3”.

¹⁴ KPK, kan. 1560 § 2. „Jeśli świadkowie nie zgadzają się, między sobą lub ze stroną, w rzeczy poważnej, sędzia może zgromadzić i skonfrontować różniących się między sobą, tak by uniknąć, o ile to możliwe, kłótni i zgorszenia”.

¹⁵ KPK, kan. 1452 § 2. „Ponadto sędzia może uzupełnić zaniedbanie stron w przytaczaniu dowodów lub zgłaszaniu zarzutów, ilekroć uzna to za konieczne dla uniknięcia bardzo niesprawiedliwego wyroku, z zachowaniem przepisów kan. 1600”.

kreśla jednak, że w wymienionych wyżej kanonach prawodawca daje sędziemu możliwość („... iudex potest...”) ¹⁶, a nie nakłada obowiązek [poszukiwania materiału dowodowego – T.B.]. Zdaniem Panizo Orallo dziwnym wydaje się to uprawnienie („parece extraña esta facultad” ¹⁷), ponieważ może zagrozić zasadzie bezstronności sędziego. Z drugiej strony jak można myśleć, że sędzia już zna hipotetyczną niesprawiedliwość wyroku na etapie dowodowym prowadzonego procesu? Zdaniem Panizo Orallo, pomimo, że to uprawnienie sędziego jest wyjątkiem, to jednak jego zastosowanie w praktyce może doprowadzić do wielu poważnych problemów ¹⁸.

6. Niektóre uwagi dotyczące odwołania, aby otrzymać „nova causae propositio”, ponieważ sprawy dotyczące stanu osób nigdy nie przechodzą w stan rzeczy osądzonej ¹⁹.

W referowanej sprawie mają zastosowanie kan. 1643 i 1644 KPK. Zgodnie z postanowieniem kan. 1643 KPK „nigdy nie przechodzą w stan rzeczy osądzonej sprawy dotyczące stanu osób, nie wykluczając spraw o separację małżonków” ²⁰. Natomiast w kan. 1644 § 1 KPK prawodawca stanowi: „Jeżeli w sprawie dotyczącej stanu osób zostały wydane dwa zgodne wyroki, w każdym czasie można się odwołać do trybunału apelacyjnego, przedstawiając w zawitym terminie trzydziestu dni od wniesienia zaskarżenia nowe i poważne dowody lub argumenty. Trybunał zaś apelacyjny, w ciągu miesiąca od przedstawienia nowych dowodów i argumentów, ma ustalić dekretem, czy nowe wniesienie sprawy należy dopuścić czy nie” ²¹.

Ponens, odwołując się do wyżej zacytowanych kanonów, czyni następujące uwagi. W systemie prawa kanonicznego istnieje „stan rzeczy osądzonej”, którego celem jest zagwarantowanie stałości i pewności orzeczeń sądowych. Z tego powodu prawodawca w kan. 1641 KPK wymienia przypadki, w których jest niemożliwe bezpośrednie zaskarżenie wyroku. Niemniej w tym samym systemie, w oparciu

¹⁶ KPK, kan. 1600 § 1.

¹⁷ c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 5, s. 847; por. J. J. GARCÍA FAÍLDE, *Nuevo Derecho procesal canónico*, Salamanca 1992, s. 99.

¹⁸ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 5, s. 846-847.

¹⁹ „Algunas referencias al recurso extraordinario de revisión o nueva proposición de causa en asuntos que, por pertenecer al «estado de las personas», nunca pasan a cosa juzgada”. Tamże, n. 6, s. 847.

²⁰ KPK, kan. 1643.

²¹ KPK, kan. 1644.

o fundamentalną zasadę „salus animarum” zawsze pozostaje otwarta – pod ściśle określonymi przez prawodawcę warunkami – możliwość wniesienia odwołania i prośby o nowe rozpatrzenie sprawy, które dotyczą stanu osób.

Po tych ogólnych uwagach ponens odnosi się do przedmiotowej sprawy zwracając szczególną uwagę na następujące aspekty. Rewizja lub nowe wniesienie sprawy, w kanonicznym porządku prawnym, stanowi nadzwyczajny rekurs. Jest on dopuszczony w nadzwyczajnych przypadkach dotyczących wyroków orzekających o stanie osób. Rekurs ten stanowi wyjątek dotyczący stanu rzeczy osądzonej. Należy również wyraźnie podkreślić wyjątkowość tego rekursu oraz ścisłą interpretację prawa w tej materii. W sposób szczególny wyraził to prawodawca określając warunki dopuszczenia tego rekursu w kan. 1644 § 1 KPK. Są nimi nowe i poważne dowody lub argumenty („novis iisque gravibus probationibus vel argumentis”²²). Prawodawca wymaga z jednej strony przedstawiania „dowodów lub argumentów”, z drugiej strony podkreśla, że muszą być one „nowe i poważne”. Muszą być one ponadto przedstawione przed trybunałem, który dekretem ustali, „czy nowe wniesienie sprawy należy dopuścić, czy nie”²³.

Na pierwszym miejscu prawodawca wymaga, aby dowody lub argumenty były „nowe”, tj. takie, które nie zostały wniesione do sprawy; były dostarczone, ale nie zostały włączone do materiału dowodowego; były przedstawione trybunałowi i włączone do sprawy, ale sąd ich nie uwzględnił przy wydawaniu wyroku. Wymaga się prawdziwej nowości argumentów wykraczających poza całość zebranego materiału dowodowego.

Ponens zastanawia się, czy można mówić o „nowości” w przypadku, gdy odnoszą się one do argumentów i dowodów, których celem jest jedynie lepsza weryfikacja wydarzeń, które sąd już wcześniej rozważył. Jak uważa García Faílde, w sposób ogólny można stwierdzić, że nie są „nowe” w przypadku, gdy strony mają inną opinię niż trybunał, który wyrokował w sprawie. Za „nowe” można uznać te, które potwierdzają argumentację, nieuwzględnioną w wyroku²⁴.

²² KPK, kan. 1644 § 1.

²³ KPK, kan. 1644 § 1; por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 6, s. 848.

²⁴ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 5, s. 847; por. J. J. GARCÍA FAILDE, *Nuevo Derecho procesal canónico*, dz. cyt., s. 276.

Autor dekretu odwołuje się do wyroku c. Giannechini z dnia 21 maja 1982 r.²⁵. Stwierdza on, że krytyczne uwagi dotyczące wydanego wyroku mogą być zaakceptowane jako nowe argumenty tylko wtedy, kiedy prawda i sprawiedliwość zostały w sposób istotny naruszone. W przypadku, gdy nie zostanie to udowodnione, ponieważ chodzi tylko o inną opinię dotyczącą okoliczności, dokumentów, zeznań stron lub świadków te uwagi tracą swoją moc, a ich przyjęcie jako nowe i poważne dowody stanowi naruszenie prawa²⁶. Ponadto nowe dowody i argumenty muszą być „poważne”, tzn. posiadać taką moc dowodową, która może zmienić wydany już w sprawie wyrok. Wymóg takiej siły dowodowej wynika z konieczności ochrony stałości sądowych decyzji i domniemania, że w wyrokach sądu zawiera się legalna prawda²⁷.

W swoich rozważaniach ponens odnosi się do „ius defensionis”. Stwierdza, że nowe dowody nie zostały wcześniej uwzględnione, ponieważ nie zostały przedstawione sędziemu lub przez niego dopuszczone, albo były wniesione do sprawy, ale nie zostały uwzględnione w wyroku. Może się jednak zdarzyć przypadek, gdy dowody nie zostały przedstawione przez stronę pozwaną, ponieważ ta nie została wezwana lub otrzymała wezwanie, ale z przyczyn obiektywnych nie mogła się stawić. W tym wypadku mamy do czynienia z naruszeniem prawa do obrony. Prowadzi to do nieważności czynności procesowych. Prawo do obrony powinno być zawsze zachowane w procesach, a szczególnie w tych, które dotyczą małżeństwa. Obowiązek zagwarantowania „ius defensionis” wynika z samego procesu i jest z nim ściśle związany. To prawo zostało promulgowane w KPK i wielokrotnie było podejmowane w nauczaniu papieskim, a w szczególności w przemówieniu Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z dnia 26 stycznia 1989 r. Prawa do obrony w takim samym stopniu posiadają obie strony procesu. Jan Paweł II w swoim przemówieniu podkreśla, że nie jest to prawo absolutne i bezgraniczne. Musi być używane przez strony zgodnie z normami procesowymi. Celem tych norm nie jest bowiem ograniczenie prawa do obrony, lecz takie ukierunkowanie procesu, aby gwarantował poszanowanie sprawiedliwości. Jan Paweł II

²⁵ Por. c. Giannechini, 21.05.1982, SRRD 74 (1982), s. 275; por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, s. 848.

²⁶ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, s. 848-849.

²⁷ Por. c. Jullien, 16.10.1948, SRRD 40 (1948), s. 354; por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, s. 849.

stwierdza ponadto, że do ważności procesu nie jest konieczne rzeczywiste i efektywne korzystanie z prawa do obrony, lecz zagwarantowanie możliwości skorzystania z tego prawa. Mówiąc inaczej, prawo do obrony jest naruszone, gdy pozbawia się stronę tego prawa lub nie daje możliwości odpowiedzi na zarzuty drugiej strony lub kiedy strona, choć tego chce, nie może się bronić. W pewnym sensie można mówić o naruszeniu prawa do obrony, kiedy strona – mogąca się bronić i otrzymująca możliwości obrony – odrzuca, uchyla się od obrony, nie podejmuje działania, mogąc działać i planować swoją obronę²⁸.

Podsumowując ponens stwierdza, że „ius defensionis” nie wymaga, aby strona faktycznie się broniła, ponieważ każdy ma w procesie prawo przyjąć taką postawę, jaka najbardziej mu odpowiada. Naruszenie prawa do obrony ma miejsce jedynie wtedy, gdy strona nie mogła lub nie miała możliwości, aby się bronić²⁹.

7. W kolejnym punkcie rozważań ponens komentuje różne podejścia osób do procesu sądowego. Strony procesu, w szczególności strona pozwana, są wolna i mogą przyjąć różną postawę. Jedną z możliwych postaw jest następująca: strona pozwana stawia się w sądzie, zgadza się z pozwem, wstrzymuje się jednak od aktywności w procesie zdając się na sprawiedliwość trybunału. Taka postawa pozwanego jest całkowicie zgodna z prawem, ponieważ nikt nie jest zobligowany do aktywnej obrony swojego stanowiska. Zawsze pozostaje aktualna zasada procesowa: „actore non probante, reus absolvitur”. Zdanie się na sprawiedliwość sądu jest działaniem defensywnym. Niemniej osoba, która przyjęła taką postawę ma prawo być informowana o przebiegu procesu i pozostaje do dyspozycji sądu, zwłaszcza na etapie dowodowym.

Na podstawie tego, co wyżej przedstawiono ponens stwierdza, że zdanie się na sprawiedliwość sądu jest całkowicie zgodne z podjęciem działania w jakimkolwiek momencie procesu (np. przedstawienie dowodów, obrona przed zarzutami drugiej strony). Nie można zapominać o odpowiedzialności strony w tym, co dotyczy etapu dowodowego procesu. Strona, która świadomie nie chciała uczestniczyć w procesie i bronić swojego stanowiska nie może korzystać z nadzwyczajnych środków prawnych aby podważyć wyrok, tylko dlatego, że jest dla niej niekorzystny. W tym znaczeniu nie można uznać za nowe dowody te, które istniały w momencie instrukcji sprawy, a nie zostały do niej

²⁸ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, s. 849-850.

²⁹ Por. tamże, s. 850.

włączone, ponieważ strona ich nie przedstawiła, choć miała taką możliwość. Należy uszanować wolności strony. Niemniej szacunek dla tej wolności nie może wpływać na administrowanie sprawiedliwości; nie pozwala powoływać się na hipotetycznie szkody wyrządzone wydanym wyrokiem, gdy strona miała możliwość uniknięcia tego i nie zrobiła nic, ponieważ jej się nie chciało³⁰.

III

Rozpoczynając część *in facto* sędzia odwołuje się do treści już zawartych w dekreście i stwierdza, że argumenty przedstawione w piśmie strony M nie spełniają wymogów zawartych w kan. 1644 KPK, koniecznych do pozytywnego rozpatrzenia prośby o nowe wniesienie sprawy. Następnie ponens przedstawia najważniejsze argumenty motywujące negatywne rozpatrzenie prośby³¹.

8. Strona procesu M w swoich pismach z dnia 2 lipca 1997 r. i 5 lutego 1998 r. zaskarżyła wyrok Sądu Metropolitalnego w Barcelonie (z dnia 4 października 1996 r.) oraz dekret Trybunału Roty Hiszpańskiej (z dnia 12 maja 1997 r.). Swoją motywację opiera na twierdzeniu, że cały materiał dowodowy pochodzi jedynie od strony powodowej oraz świadków z nią spokrewnionych³².

Odpowiadając na przedstawioną przez stronę motywację ponens stwierdza, że nie mogą być uznane za nowe dowody te, które strona mogła wnieść do procesu w pierwszej instancji w trakcie postępowania dowodowego, a nie zrobiła tego tylko przez swoją bierną postawę. Nowość dowodów może wynikać z niemożności ich przedłożenia przez stronę pozwaną lub z faktu ich odrzucenia przez sędziego. Nie można uznać za nowy dowód tego – powtarza ponens – który w trakcie procesu był w zasięgu strony i mógł być dostarczony sędziemu, a nie stało się tak tylko dlatego, że pozwana tego nie chciała. W odniesieniu do zarzutu pozbawienia prawa do obrony, sędzia wyjaśnia, że taka sytuacja miałaby miejsce wtedy, gdyby strona była pozbawiona możliwości obrony. Nie zachodzi ona jednak wtedy, gdy strona mogła się bronić, a nie zrobiła tego z powodu własnego zaniedbania. W tym, co dotyczy zarzutu przesłuchania świadków spokrewnionych z powodem, ponens uzasadnia ich obecność na etapie dowodowym procesu

³⁰ Por. tamże, s. 850.

³¹ Por. tamże, s. 851.

³² Por. tamże, n. 8, s. 851.

odwołując się do art. 122 Instrukcji *Provida Mater Ecclesia* z 15 sierpnia 1936 r. W wymienionej normie prawodawca stanowi: „In causis matrimonialibus, consanguinei et affines de quibus in art. 119 § 3 n. 3, habentur testes habiles in causi suorum propinquorum (can. 1974)”³³. Ponens podkreśla ponadto, że nie można uznać za nowy dowód samego twierdzenia strony, w którym ta nie zgadza się z interpretacją faktów i wnioskami wysnutymi na ich podstawie przez orzekający w sprawie trybunał³⁴.

9. Strona pozwana złożyła apelację od wyroku do II instancji i wniosła o dopuszczenie sprawy do zwyczajnego rozpatrzenia na nowym stopniu. Trybunał apelacyjny uznał, że argumenty przedstawione przez stronę nie są dostatecznie umotywowane i wystarczające, aby je uwzględnić. Sprawa rozstała rozstrzygnięta dekretem trybunału z dnia 12 maja 1997 r. Panizo Orallo rozstrzygając odwołanie strony M, aby otrzymać nowe wniesienie sprawy podkreśla słabą i niedostatecznie umotywowaną prośbę strony pozwanej. Z drugiej strony wskazuje na słuszność wniosków zawartych w dekrete rozstrzygającym sprawę w II instancji. Na tej podstawie zapadła decyzja o odrzuceniu odwołania pozwanej³⁵.

10. W tym punkcie dekretu ponens odnosi się do opinii biegłego psychologa, która znajduje się w aktach. Dotyczy ona strony pozwanej i została sporządzona tylko w oparciu o akta sprawy. Poza tym, co już w odniesieniu do tej opinii zostało stwierdzone w dekrete II instancji, ponens dodaje ponadto następujące uwagi³⁶.

W przygotowaniu swojej opinii biegły psycholog lub psychiatra powinien mieć możliwość osobistego kontaktu z badaną osobą, tak aby posługując się odpowiednimi metodami diagnostycznymi mógł określić jej stan. Ponadto biegły musi zapoznać się z materiałem dowodowym zebrany w sprawie i skonfrontować go z wynikami osobistego wywiadu ze stroną. Oczywiście jest, że doświadczony i kompetentny biegły, w sprawach o orzeczenie nieważności małżeństwa, w oparciu o osobisty wywiad i akta sprawy posiada wystarczające możliwości

³³ SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio reservanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nulitate matrimoniorum*, AAS 38 (1936), s. 338.

³⁴ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 8, s. 851-852.

³⁵ Por. tamże, n. 9, s. 852.

³⁶ Por. tamże, n. 10, s. 852.

do wydania wiarygodnej naukowo opinii. Osobisty wywiad biegłego z osobą badaną w oparciu o właściwe metody, doświadczenie biegłego oraz zebrany już w sprawie materiałem dowodowym mogą stanowić niewątpliwie podstawę do sporządzenia rzetelnej i dobrej opinii.

Niestety, coraz częściej zdarzają się sytuacje, gdy osoba której ma dotyczyć opinia biegłego nie zgłasza się na badanie. W takim przypadku ponens stawia pytanie o możliwości, jakie posiada sędzia: orzec, że zlecone badanie nie zostało zrealizowane, czy uznać je za wykonane pomimo braku osobistego kontaktu biegłego z badanym? W opinii niektórych kanonistów³⁷ oraz psychiatrów biegły nie może wydać naukowej opinii bez badania osoby. Panizo Orallo, odwołując się do argumentów procesowych i praktycznych, wyraża swoje zdanie, że w przypadku spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa osobisty kontakt biegłego z badanym nie jest warunkiem koniecznym do sporządzenia opinii³⁸.

W kanonicznym prawie procesowym osoba, której ma dotyczyć opinia, posiada całkowitą wolność w podjęciu decyzji dotyczącej osobistego spotkania z biegłym lub jego odmowy. Z drugiej strony sędzia lub strona mają prawo do dochodzenia prawdy legalnymi i osiągalnymi sposobami. niesprawiedliwe, z procesowego punktu widzenia, byłoby pozbawienie strony powodowej tak istotnego elementu dowodowego, jakim jest opinia biegłego, tylko dlatego, że druga strona stosuje swego rodzaju „sabotaż”. W aktach procesu mogą się bowiem znajdować dowody, którego będą stanowić solidny fundament naukowej opinii biegłego.

Można dyskutować z twierdzeniem, że głównym fundamentem opinii biegłego psychiatry lub psychologa jest badanie osoby. W zeznaniach strony i świadków mogą się również znajdować istotne dla biegłego dane dotyczące sposobu bycia i postępowania osoby. Jest oczywistym, że zachowanie osoby świadczy o sposobie bycia, zgodnie z powiedzeniem „operare sequitur esse”. Jest prawdą, że osobisty wywiad biegłego z badanym może stanowić źródło poznania osoby. Jednak w sprawach o orzeczenie nieważności małżeństwa nie chodzi tyle o aktualną diagnozę osoby, ile o jej stan w momencie zawierania

³⁷ Panizo Orallo odwołuje się w tym miejscu do publikacji L. Gutiérrez, *La incapacidad para contraer matrimonio*, Salamanca 1987, s. 157; por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 10, s. 853.

³⁸ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 10, s. 853.

małżeństwa. Ten stan można poznać za pośrednictwem zeznań osób wiarygodnych, które znały strony, miały z nimi osobisty kontakt i były świadkami okresu ich narzeczeństwa, ślubu i pożycia małżeńskiego. Zdarza się również, że w aktach sprawy znajdują się dokumenty leczenia medycznego wraz z informacją o zastosowanych lekach, które dla biegłego stanowią cenne źródło informacji³⁹.

11. Wymienione wyżej elementy dla doświadczonego biegłego mogą stanowić materiał do sporządzenia wiarygodnej naukowo opinii. Dlatego Panizo Orallo podkreśla, że w przypadkach niestawienia strony przed biegłym, należy a nawet trzeba sporządzić taką opinię w oparciu o akta sprawy⁴⁰.

W dalszej części swojego wywodu autor zamieszcza kilka uwag dotyczących opinii sporządzonej w oparciu o akta sprawy: a) tak sporządzona opinia niesie ze sobą pewne trudności podczas oceny materiału dowodowego. W pewnym sensie można mówić o jej niekompletności z powodu braku możliwości osobistego wywiadu biegłego z badanym; b) w niektórych sprawach tak sporządzona opinia może posiadać dużą wartość dowodową. Jej wartość będzie zależna od dokumentów zawartych w aktach sprawy [np. dokumentacja leczenia – T.B.]. W takich przypadkach opinia biegłego jest wiarygodna i posiada niepodważalny charakter dowodowy; c) zakres naukowo-techniczny („el alcance científico-técnico”) opinii wyznacza zebrany materiał dowodowy. Biegły, mając do dyspozycji wyłącznie akta sprawy, nie powinien nigdy wywodzić wniosków, które przekraczają zebrany materiał dowodowy. Może on opisać badanego przekładając na terminologię naukową zeznania stron wyrażone w języku potocznym; może wskazać symptomy choroby lub zaburzenia i jej konsekwencje. Biegły w przygotowaniu swojej opinii nie może jednak odrywać się od tego materiału dowodowego lub używać go w marginalnym stopniu; d) moc dowodowa opinii sporządzonej tylko w oparciu o akta sprawy jest mniejsza, niż opinii powstałej z wywiadu z badanym oraz akta. Panizo Orallo podkreśla jednak, że opinia przygotowana w oparciu o akta sprawy stanowi wiarygodny dowód. Sędzia decyduje o sile dowodowej takiej opinii porównując wnioski biegłego z materiałem dowodowym, zastosowanym metodami i doświadczeniem biegłego⁴¹.

³⁹ Por. tamże, s. 853-854.

⁴⁰ Por. tamże, n. 11, s. 854.

⁴¹ Por. tamże.

W podsumowaniu autor wyraźnie i stanowczo podkreśla, że opinia biegłego sporządzona wyłącznie w oparciu o akta sprawy stanowi konieczny dowód nawet w przypadku zawnionej nieobecności strony badanej; w przypadkach, gdy pozwala na to materiał dowodowy może stanowić pewny i niepodważalny dowód; wnioski z takiej opinii mogą stanowić dla sędziego istotne przesłanki do podjęcia decyzji⁴².

W literaturze kanonistycznej istnieje niewiele publikacji poświęconej temu tematowi. Zdaniem Panizo Orallo na szczególne uwzględnienie zasługuje opracowanie autorstwa sędziego Roty Rzymskiej Serrano Ruiz zatytułowane „La pericia psicológica realizada solamente sobre los autos de la causa: legitimación, elaboración y valoración canónica”⁴³. W tej publikacji opisane zostały argumenty za i przeciw opinii sporządzonej w oparciu o akta sprawy. Serrano Ruiz stoi na stanowisku, że tak sporządzona opinia może stanowić istotny i wiarygodny dowód⁴⁴.

12. Mając na uwadze wszystko powyżej przedstawione oraz odwołanie, aby otrzymać nowe wniesienie sprawy przed Trybunałem Roty przez stronę M z dnia 2 lipca 1997 r., przeciwko wyrokowi trybunału kościelnego w Barcelonie (z dnia 4 października 1996 r.) i dekretowi Trybunału Roty zatwierdzającemu wyrok (z dnia 12 maja 1997 r.) decyduje się nie udzielić zgody na nowe wniesienie sprawy o nieważność małżeństwa V-M. Koszty procesowe ponosi strona wnosząca prośbę o nowe rozpatrzenie sprawy. Na zakończenie spędza dysponuje, aby dekret podać do wiadomości stronom i obrońcy wężła małżeńskiego⁴⁵.

IV

Przedstawiony dekret Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii stanowi przykład wnikliwego rozpatrzenia prośby o nowe wniesienie sprawy. Strona pozwana w procesie o nieważność małżeń-

⁴² Por. tamże, n. 11, s. 855.

⁴³ Por. J. M. SERRANO RUIZ, *La pericia psicológica realizada solamente sobre los autos de la causa: legitimación, elaboración y valoración canónica*, Curso de Derecho matrimonial y procesal canónico para profesionales del foro X, Salamanca 1992, s. 525-553.

⁴⁴ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 11, s. 855.

⁴⁵ Por. tamże, n. 12, s. 855.

stwa M-V, po drugim, zgodnym orzeczeniu sądu kościelnego deklarującego nieważność zawartego małżeństwa, wniosła o ponowne rozpatrzenie sprawy. W obszernym dekrete, negatywnie rozstrzygającym prośbę, Panizo Orallo odnosi się do kilku istotnych aspektów postępowania sądowego. Pomimo tego, że rozstrzygnięcie zapadło w 1998 roku, treść w nim zawarta nie straciła nic ze swojej aktualności. Stało się tak dlatego, ponieważ postawa strony pozwanej w referowanym procesie, coraz częściej powtarza się w aktualnie prowadzonych sprawach w trybunałach kościelnych. Pozwana, wiedząc o toczącym się procesie, zrezygnowała z aktywnego udziału w sprawie, tak w pierwszej, jak i w drugiej instancji. Jej aktywność procesowa ograniczyła się do sporządzenia pisemnej odpowiedzi na pisma sądu przed rozpoczęciem procesu w I i II instancji. Dopiero gdy zapadł prawomocny wyrok, orzekający nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich po stronie kobiety, ta próbowała rozpocząć „batalię” przed sądem kościelnym⁴⁶, aby udowodnić niezdolność strony powodowej. Taka postawa spotkała się z dezaprobatą sądu oraz negatywną odpowiedzią na próbę nowego wniesienia sprawy.

Na pierwszym miejscu autor dekretu syntetycznie skomentował osobistą odpowiedzialność stron za podjętą lub zaniechaną aktywność w procesie, zwłaszcza w jego etapie dowodowym. Bierna postawa jest negatywna, ponieważ skutkuje jednostronnością materiału dowodowego (wniesionego tylko przez stronę powodową) i często jego niewystarczalnością, aby sędziowie mogli osiągnąć moralną pewność o nieważności małżeństwa. Panizo Orallo z jednej strony przypomina o możliwościach jakie posiada sędzia na etapie dowodowym w tym, co dotyczy uzupełnienia dowodów, z drugiej jednak strony przestrzega przed zbytnią ingerencją, która może doprowadzić do stronniczego wyroku.

Obszerna część dekretu została poświęcona nowemu wniesieniu sprawy, o którym prawodawca KPK stanowi w kan. 1644. Szczególną uwagę ponens skupia na warunkach, jakie muszą być spełnione (tj. przedstawienie nowych i poważnych dowodów lub argumentów), aby otrzymać „nova causae propositio”. W rozumieniu Panizo Orallo o nowych dowodach można mówić tylko wtedy, gdy nie zostały wniesione do sprawy, ponieważ strona nimi nie dysponowała;

⁴⁶ Tytuł niezdolności powoda do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich był wniesiony do sprawy, sąd I i II instancji orzekła jednak, że nie został udowodniony.

były dostarczone, ale nie zostały włączone do materiału dowodowego; były przedstawione trybunałowi i włączone do sprawy, ale sąd ich nie uwzględnił przy wydawaniu wyroku⁴⁷. Za poważne ponens uznaje natomiast te dowody, które posiadają taką moc, że mogą wpłynąć na zmianę wyroku. Cenne w referowanym dekrete jest stwierdzenie, że nie mogą być uznane za nowe dowody te, którymi strona dysponowała w czasie trwania procesu, a tylko przez swoją bierną postawę nie przedstawiła ich sędziemu.

Dalszą kwestią poruszaną przez ponensa jest prawo do obrony, jakie strony posiadają w procesie. Autor skupia się na rozróżnieniu pomiędzy pozbawieniem kogoś prawa do obrony, a niekorzystaniem z tego prawa przez stronę, poprzez zdanie się na sprawiedliwość sądu. W jego opinii tylko w przypadku pozbawienia tego prawa można mówić o nadużyciu. Nikt bowiem nie ma obowiązku, aby czynnie korzystać z tego prawa, jeśli dobrowolnie tego nie chce.

Obszerna części dekretu poświęcona jest walorowi opinii biegłego sporządzonej w oparciu o akta sprawy. Panizo Orallo broni wartości dowodowej tak sporządzonej opinii. Wyraźnie i stanowczo podkreśla, że opinia biegłego sporządzona wyłącznie w oparciu o akta sprawy stanowi konieczny dowód, nawet w przypadku zawinionej nieobecności strony badanej. W przypadkach, gdy zebrany materiał dowodowy jest obszerny i wiarygodny opinia biegłego może stanowić pewny i niepodważalny dowód. Wnioski z taka sporządzonej opinii mogą stanowić dla sędziego istotny dowód w osiągnięciu moralnej pewności.

Zaprezentowany dekret, ze względu na wieloaspektowość podjętych zagadnień, może stanowić źródło cennych informacji dla sędziów trybunałów kościelnym oraz pomoc w rozstrzyganiu spraw dotyczących „nova causae propositio”. Ze względu na swój walor merytoryczny przedstawiony dekret zasługuje na uważne studium. Stanowi on ponadto wymowny przykład jurysprudencji Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii.

⁴⁷ Por. c. Panizo Orallo, *Recurso extraordinario de revisión*, 03.03.1998, n. 6, s. 848.

**Comments to decree of the Tribunal of the Rota of the Apostolic
Nunciature in Spain on 3 March 1998 adjudicated recourse in order
to obtain a new presentation of the case**

Decree on 3 March 1998 the Tribunal of the Rota of the Apostolic Nunciature in Spain negatively considered recourse the dependent in order to obtain a new presentation of the case concerning the judgment on nullity of marriage. The case was lead in the Church Court in Barcelona and next in the Tribunal of the Rota of the Apostolic Nunciature in Spain. The settlements confirmed the validity of the marriage in both instance.

The defendant lodged recourse to obtain a new presentation of the case. In commented decree the request was rejected. The main motive of this decision was passive attitude of women, especially in the stage of probative process. The noteworthy is the adjudicators deliberations concerning the new and grave proofs or argument necessary to positive consideration of the recourse (compare the Code of Canon Law, canon 1644).